

DELOVANJE OKLEPNO-MEHANIZIRANIH ENOT JLA MED OSAMOSVOJITVENO VOJNO

ARMOURED AND MECHANIZED UNITS OF YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY DURING THE SLOVENIAN WAR OF INDEPENDENCE

MARTIN PREMK

Dr. Martin Premk je andragog Vojaškega muzeja Slovenske vojske. Raziskovalno se ukvarja s problematiko poteka vojne za Slovenijo v Ljubljanski pokrajini, z obdobjem druge svetovne vojne na Slovenskem ter z razvojem oklepa in artilerije na Slovenskem.

Ključne besede

Jugoslovanska ljudska armada, oklepno-mehanizirane enote, osamosvojitvena vojna, leto 1991.

Key words

Yugoslav People's Army, armoured and mechanized units, War of Independence, 1991.

Povzetek

Prispevek govori o uporabi oklepno-mehaniziranih enot Jugoslovanske ljudske armade (JLA) med osamosvojitveno vojno leta 1991. Oklepno-mehanizirane enote so bile močan dejavnik kopenske vojske JLA, ki je nenehno skrbela za njihovo povečanje in posodabljanje. Te enote je jugoslovansko vojaško in politično vodstvo predvsem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja večkrat uporabilo tudi za posredovanje v notranjepolitičnih ali mednacionalnih krizah. Tudi med osamosvojitveno vojno je bil večji del enot, ki jih je uporabila JLA, te vrste. Zaradi nepravilne uporabe ter odpora slovenskih sil so bile pri svojem delovanju neuspešne in niso mogle doseči svojih ciljev.

Abstract

This article is about the use of armoured and mechanized units of the Yugoslav People's Army (YPA) during the Slovenian War of Independence in 1991. Armoured and mechanized units were among the strongest units of the YPA and were constantly undergoing modernization and strengthening. The Yugoslav military and political leadership had used the armoured and mechanized units of the YPA several times for solving political and national crises. During the War of Independence of Slovenia in 1991, the YPA mostly used armoured and mechanized units; however, because of their inappropriate use and the resistance of the Slovenian forces, their use was unsuccessful.

Oklepno-mehanizirane enote JLA v osemdesetih letih prejšnjega stoletja

Oklepne enote oziroma pozneje oklepno-mehanizirane enote so med rodovi Jugoslovanske ljudske armade (JLA) imele ključno vlogo. Njihova moč se je ves čas povečevala, od petdesetih let prejšnjega stoletja, ko je z ameriško vojaško pomočjo prišla velika količina oklepnih vozil, pa vse do razpada JLA. Višek svoje moči so dosegle v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1980 je imela JLA v svoji oborožitvi 5825 bojnih oklepnih vozil, od tega 2566 tankov (1284 T-55, 1007 T-34, 63 PT-76B), 670 oklepnih transporterjev (397 OT M-60P, 154 M-60PB, 119 TAB-71), 202 poveljniška oklepna transporterja (BTR-50PK in PU) in 238 izvidniških avtomobilov BRDM-2. V oborožitvi je bilo tudi večje število drugih oklepnih vozil, kot so samohodni topovi M-36 in M-18 in samohodne havbice 2S1, ter druga vozila (Dimitrijević, 2006).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se oklepne enote širile z novimi mehaniziranimi enotami. Njihovo uvajanje je omogočil tudi začetek množične proizvodnje novega bojnega vozila pehote BVP M-80A in tanka M-84. Do leta 1991 je bilo v oklepno-mehanizirane enote vključenih 443 tankov M-84 ter 994 bojnih vozil BVP M-80A. Poleg teh vozil je imela JLA takrat v uporabi še 1614 tankov T-55, 889 tankov T-34B, 551 oklepnih transporterjev M-60P/PB ter druga oklepna vozila, skupaj več kot 7300 oklepnih vozil (Dimitrijević, 2006).

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo tudi do temeljite reorganizacije JLA po načrtu Enotnost (Jedinstvo). Ukinjena so bila poveljstva (komande armij), ki so bila skladna z mejami takratnih republik, uvedena pa so bila tri vojskovališča oziroma vojne oblasti in vojno-pomorska oblast v Splitu, ki je ostala nespremenjena. Na novo pa so bile oblikovane 1. vojna oblast v Beogradu, 3. vojna oblast v Skopju in 5. vojna oblast v Zagrebu. Ta naj bi s 5. poveljstvom armade v Zagrebu pokrivala »severozahodno bojišče«, v katerega je spadala tudi Slovenija. Na slovenskem ozemlju so takrat začeli delovati:

- 14. korpus Ljubljana,
- 31. korpus Maribor,
- 13. korpus Reka,
- 32. korpus Varaždin.

Oklepno-mehanizirane enote so bile razvrščene v brigadah v Sloveniji, in sicer:

- 1. oklepna brigada na Vrhniki,
- 228. motorizirana brigada v Postojni,
- 195. motorizirana brigada v Mariboru,
- 253. motorizirana brigada v Ajdovščini,
- 13. proletarska motorizirana brigada v Ilirski Bistrici.

V neposredni bližini Slovenije so bila nameščene še:

- 4. oklepna brigada v Jastrebarskem,
- 32. mehanizirana brigada v Varaždinu,
- 265. mehanizirana brigada v Bjelovarju.

Po načrtu Enotnost so bile oklepno-mehanizirane enote na severovzhodnem bojišču oslabiljene zaradi popuščanja hladnovojne napetosti, predvsem zato, ker napad sil Varšavskega pakta oziroma napad z madžarske smeri ni bil več pričakovan. V Sloveniji so še vedno ostale močne oklepno-mehanizirane enote, ki so imele skupaj več kot 200 tankov in približno 200 drugih oklepnih vozil. Branile naj bi smer napada z zahoda oziroma iz Italije. To smer naj bi branila tudi 1. oklepna brigada z Vrhniko, ki je bila opremljena z najmodernejšimi tanki M-84 in bojnimi vozili pehote M-80A, ter je takrat spadala med najmočnejše enote JLA (Dimitrijević, 2006).

Posredovanja oklepno-mehaniziranih enot JLA

Oklepno-mehanizirane enote so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja postale tudi sredstvo jugoslovanskega vojaškega in političnega vodstva za umirjanje varnostnih razmer v notranjosti. Prvič so bile za ta namen uporabljene leta 1981 na Kosovu, ko je po smrti predsednika Josipa Broza Tita albansko prebivalstvo množično demonstriralo. Takrat je posredovala 211. oklepna brigada iz Niša z nalogo, ki so ji dali naslov *Občasna demonstracija sile in nadzor ozemlja občine Podujevo*. Demonstracije so bile kmalu zadušene, sledila je krepitev oklepnih enot na Kosovu. Podobno je bilo tudi posredovanje oklepno-mehaniziranih enot na Kosovu leta 1989. Tudi takrat so bile demonstracije zatrite s premiki oklepnih enot za prikaz sile. Sledila je nova prerazporeditev oklepno-mehaniziranih enot po načrtu Golija. Sicer so v vojaškem vrhu JLA poročali: »Nosilci demonstracije sile so bile oklepno-mehanizirane enote moči od voda do bataljona ter enote Vojne policije v sodelovanju z letalskimi enotami.« V vojaškem in političnem vrhu so menili, da je bil izhod tankov in oklepnih vozil zadosten razlog, da so demonstracije oslabele, na oklepno-mehanizirane enote pa so gledali kot na »ultimativno rešitev« za notranje izzive, zato so jih vedno bolj uporabljali za zmanjševanje notranjepolitičnih in mednacionalnih napetosti. Vrhunec uporabe oklepnih vozil v politične namene je bil 9. marca 1991, ko je takratna srbska opozicija v Beogradu pripravila množične demonstracije proti srbskemu predsedniku Slobodanu Miloševiću. Takrat je na predlog Srbije predsedstvo SFRJ v Beograd poslalo 1. proletarsko gardno mehanizirano brigado, ki je zasedla vse najpomembnejše točke v mestu. Vojska se z demonstranti ni spopadla in se je po enem dnevu vrnila v vojašnice. Pri posredovanju v Beogradu je šlo za reševanje političnih težav, a so se konec marca 1991 oklepno-mehanizirane enote JLA vse bolj uporabljale tudi za reševanje mednacionalnih napetosti. Na narodnostno mešanih območjih Hrvaške, pa tudi Bosne in Hercegovine, so oklepno-mehanizirane enote začele postavljati tamponske cone med hrvaškim in srbskim prebivalstvom. Prva je bila uvedena na širšem območju Plitvic, kmalu pa so sledile še na območju Krke in Zrmanje, vzhodne Slavonije, Kupresa in drugje. V takšnih okoliščinah je nastalo novo navodilo Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo (ZSLO) za uporabo oklepno-mehaniziranih enot v izrednih razmerah, podpisano je bilo 28. junija 1991 – ko je v Sloveniji že tekla intervencija enot JLA in zvezne milice. Glede na navodilo so te enote dobile tudi naloge za zavarovanje mej, povečano varovanje vojnih objektov, varovanje gospodarskih, družbenih in drugih pomembnih objektov, blokado območij, postavljanje barikad in preprek na cestah ter ulicah, patroljiranje na določenih območjih, prikaz sile, razbijanje rušilnih demonstracij, razbijanje in uničevanje diverzantskih, odpadniških in terorističnih skupin, dušenje oboroženega upora ter preprečevanje upora (Dimitrijević, 2006).

Vojna v Sloveniji

Spomladi leta 1991 se je vrh JLA že pripravljala na napetosti oziroma začetek spopadov. Tako je aprila 1991 ZSLO sprejel odločitev za popolnitev oklepnih enot 5. vojaškega območja. V Srbiji in deloma Makedoniji so aprila in maja 1991 mobilizirali rezerviste, s katerimi so popolnili 3. oklepni bataljon 1. oklepne brigade Vrhnika, 2. oklepni bataljon 228. motorizirane brigade Pivka, oklepne in mehanizirane enote v 195. motorizirani brigadi ter druge enote. Zaradi napetih in slabih razmer ter prepovedi izhoda iz vojašnic so se srbski rezervisti celo pritoževali, da jim je v Sloveniji »petkrat hujše kot na Kosovu« (Dimitrijević, 2006).

Deklaracijo o neodvisnosti Slovenije je Zvezni izvršni svet razglasil za neveljavno, njegov predsednik Ante Marković pa je podpisal Odlok o neposrednem zavarovanju izvrševanja zveznih predpisov o prehodu državne meje na teritoriju republike Slovenije in Ukaz o prepovedi vzpostavljanja tako imenovanih mejnih prehodov znotraj SFRJ. Vojska je skladno z načrti želela zasesti meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko ter uvesti »normalen« mejni režim in ohraniti »neokrnjenost« države. Rok za izvedbo naloge je bil 27. junij 1991 do 15. ure, pri tem so uporabili približno 2000 vojakov JLA, 460 zveznih miličnikov in 270 zveznih carinikov.

Prvi dan vojne oziroma dan pred uradnim začetkom je JLA uporabila 105 oklepnih vozil na ravnih tankovskih ali mehaniziranih čet, celoten oklepni bataljon so uporabili le v 1. oklepni brigadi Vrhnika.

Kronologija:

- 13. proletarska motorizirana brigada Ilirska Bistrica – tankovska četa in druge enote se 26. junija odpravijo proti italijanski meji nad Koprrom;
- 228. motorizirana brigada Postojna – tankovska četa (Pivka) se 26. junija odpravi proti italijanski meji pri Novi Gorici;
- Oklepni bataljon Vrhnika se 27. junija odpravi proti letališču Brnik;
- 195. motorizirana brigada Maribor – tankovska četa se 27. junija odpravi proti avstrijski meji nad Mariborom;
- 32. mehanizirana brigada Varaždin – tankovska in mehanizirana četa se 26. junija odpravita proti avstrijski in madžarski meji.

V naslednjih dneh vojne je JLA od 28. junija do 3. julija uporabila še 92 oklepnih vozil:

- 265. mehanizirano brigado Bjelovar – mehanizirano četo v smeri proti avstrijski in madžarski meji;
- 4. oklepni bataljon Jastrebarsko – tankovsko in mehanizirano četo v smeri proti Krakovskemu gozdu;
- 1. oklepno brigado Vrhnika – oklepni bataljon v smeri proti Logatcu in Sinji Gorici;
- 228. motorizirano brigado Postojna – tankovsko četo iz Pivke proti Postojni.

Pokazalo se je, da je način uporabe oklepno-mehaniziranih enot JLA povsem neprimeren. Glavnino sil, ki so imele nalogo zasesti mejne prehode, so sestavljale oklepno-mehanizirane ali motorizirane enote, ki pa niso imele jasno odrejenih nalog. Že na poti proti meji so se enote znašle pred preprekami in zasedami ter pred protioklepnim orožjem Teritorialne obrambe. Med spopadi z njimi je padlo 19 vojakov iz oklepno-mehaniziranih enot JLA:

- pet vojakov iz 1. oklepne brigade Vrhnika,

- trije vojaki iz 4. oklepne brigade Jastrebarsko,
- trije vojaki iz 32. mehanizirane brigade Varaždin,
- trije vojaki iz 195. motorizirane brigade Maribor,
- dva vojaka iz 13. proletarske motorizirane brigade Ilirska Bistrica,
- dva vojaka iz 228. motorizirane brigade Pivka,
- en vojak iz 265. mehanizirane brigade Bjelovar.

Zaplenjenih je bilo 31 tankov in osem oklepnih transporterjev oziroma bojnih vozil pehote, uničenih ali poškodovanih šest tankov M-84, šest tankov T-55, pet bojnih vozil pehote M-80A in več drugih oklepnih vozil. Oklepno-mehanizirane enote JLA so skupaj izgubile 26 odstotkov bojnih vozil, uporabljenih v posredovanju (Dimitrijević, 2006).

Posredovanje je bilo neuspešno, kar je bilo ugotovljeno tudi v analizi delovanja 1. oklepne brigade, ki je bila opravljena 13. avgusta 1991 in je eden redkih dokumentov JLA iz leta 1991, ki nam je na voljo. V posredovanju je 1. oklepna brigada dobila nalogo blokirati in zavarovati letališče Brnik ter preprečiti uporabo letališča, hkrati pa preprečiti posredovanje TO in slovenske milice. Za to nalogo je bil uporabljen ves 1. oklepni bataljon, ki je imel 27 tankov M-84, 13 bojnih vozil pehote M-80 in pomožna vozila. Na pot iz Vrhnike proti Brniku je krenil v dveh kolonah: prva je šla po smeri Vrhnika–Brezovica–Dobrava–Toško čelo–Šentvid–Brnik, druga pa po smeri Vrhnika–avtocesta–Ljubljana (zahodna obvoznica)–Črnuče–Trzin–Brnik. Na poti so trije tanki M-84 na Toškem čelu zašli iz smeri in zdrsnili s ceste, dva pa sta obtičala zaradi okvare na Brezovici in v Mostah pri Komendi. V Trzinu so po spopadu s TO in milico izgubili tri bojna vozila M-80A. Kot vzroke za neuspeh so v analizi med drugim navedli:

1. ni bilo ocene sovražnika oziroma je bila napačna;
2. enote so bile nepripravljene na tako zapleteno delovanje, posebno na delovanje med civilisti;
3. oskrba z vodo in hrano je bila nefunkcionalna in ni mogla slediti bojnim vozilom;
4. ukazi za naloge so bili nedorečeni in bolj mirnodobni kot bojni (Premk, 2011).

Sklep

Poleg velikih izgub tehnike so oklepno-mehanizirane enote JLA, ki so sestavljale glavno nujno silo v slovenski osamosvojitveni vojni, izgubile 19 vojakov, kar je približno 45 odstotkov vseh padlih vojakov JLA iz drugih rodov vojske. Posredovanje oklepno-mehaniziranih enot med osamosvojitveno vojno, ki jo je jugoslovansko vojaško vodstvo začelo kot eno izmed vojaških posredovanj za umiritev političnih napetosti, je bilo neuspešno predvsem zaradi:

- odpora pripadnikov TO in miličnikov,
- nepravilne ocene in presoje razmer poveljnikov JLA,
- neprimerne uporabe teh enot za demonstracijo sile v okoliščinah bojevanja, ki niso primerne za te enote,
- odpora prebivalcev proti delovanju teh enot,
- demoraliziranosti njihovih vojakov,

- velikih izgub oklepno-mehaniziranih enot.

Predvsem zaradi neuspešnega delovanja oklepno-mehaniziranih enot jugoslovanski vojski oziroma vojaškemu vodstvu ni uspelo doseči ciljev, ki so si jih zadali ob napadu na Slovenijo. Predvsem dva glavna cilja, zasedbo zunanjih mej Slovenije in prikaz sile, je odpor teritorialcev, miličnikov ter prebivalcev Slovenije popolnoma preprečil.

Literatura in viri

- Dimitrijević, Bojan B., 2006. Modernizacija i intervencija – Jugoslovenske oklopne jedinice 1945–2006. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Premk, Martin, 2011. Ljubljanska pokrajina TO. V T. Kladnik, ur. Vojaška obramba Slovenije 1991. Ljubljana: Defensor, 2011, str. 341–377.
- VMSV, Zbirka arhivalij, fond 1991, škatla 9: Izvajanje b/d 1. oklepne brigade, št. 1206-1, 13. 8. 1991.